

Hitit Dini Törenlerinde Müzisyenler

Gülgüney Masalci Şahin*

Anadolu’da siyasi birlik kurarak uzun süre hâkimiyeti ellerinde tutmuş olan Hititlerin kültür birikimlerine dair bilgilerimiz devlet arşivlerinden elde edilen çivi yazılı belgeler ile ortaya çıkarılmış diğer arkeolojik kayıtlara dayanmaktadır. Hitit müziği ile ilgili bir çerçeve de bu yazılı ve arkeolojik belgeler aracılığıyla çizilebilmektedir. Bayram töreni metinlerinden ritüellere, envanter metinlerinden kelime listelerine, mitolojik anlatılardan tarihi metinlere, dualardan antlaşma metinlerine kadar Boğazkale arşivi içinde pek çok yazılı belge, müzik, müzik aletleri ve müzisyenler ile ilgili veri sağlamaktadır.

Hititler, müziği hayatlarının pek çok alanında kullanmışlardır. En başta da müzik, yeme içme gibi tanrıları ve insanları mutlu etmenin somut yolları dışında onları memnun etmek için kullanılan bir öge olmuştur. Yoğun biçimde müziğin etkin olduğu törenler, bayram törenleridir. “Bin tanrılı” panteon için yapılan kutlamaların her aşamasında müzik yer almaktadır. Kral ve kraliçenin tapınaklara giriş ve çıkışlarında, tanrılara kurban sunumu yapılırken tüm bu eylemler büyük çoğunlukla müzik eşliğinde gerçekleşmektedir. Kimi zaman müziğin susturulması gereken yerler de belirtilmiştir. Yalnızca neşeyi temsil etmeyen müzik, korkutucu ve cesaretlendirici yönüyle savaş meydanlarında kullanılmıştır. Mitolojik anlatılarda ise yine müziğin etkisine başvurulduğu kaydedilmiştir. Hititler, bazı büyü ritüelleri sırasında da müziğin iyileştirici gücünü kullanmak istemişlerdir. Hekim ve kâhinler hastaları iyi etmek için gerçekleştirdikleri ritüelde davul çalmaktadırlar. Müziğin icra edildiği bir başka mecra cenaze törenleri olmuştur. Cenaze törenlerinde tanrılar ve ölünün ruhu için müzik icrası gerçekleşmektedir.

Tüm bu müzikal eylemlerin gerçekleşmesi için pek çok müzik aleti kullanılmıştır. Telli, vurmali ve üflemeli çalgılar olarak sınıflandırılan enstrümanların bir kısmının tasvirlerini arkeolojik belgelerden de takip edebilmekteyiz. İşte tüm bu çalgıları seslendirip müziği ortaya koyacak kimseler müzisyenler Hititlerde önemli bir çoğunluğa sahiptirler.

* Dr. Öğretim Üyesi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Bilecik/TÜRKİYE, gmasalci@gmail.com ORCID:0000-0003-2692-874X

Hitit müziğini icra eden müzisyenler için iki ayrı gruptan söz etmek mümkündür. Bunların ilki doğrudan mesleği müzisyenlik olan kimselerdir. İkinci grup ise saray ve tapınaklarda çalışan esas meslekleri müzisyenlik olmayan ancak yeri geldiğinde bir çalgı çalabilen ya da şarkı söyleyen kimselerdir.

Doğrudan müzisyen olarak söz ettiğimiz ilk gruba ait görevlilerden bazıları adlarını çalgı isimlerinden almışlardır. Bunlara ^{LU}BALAG.DI “BALAG.DI davul?, tef? Çalan adam”¹, ^{LU/MUNUS}arkammüala arkammi (davul? Tef?) çalan adam/ kadın”², ^{LU}GI.GÍD uzun kamış/flüt çalan adam”³ örnekleri verilebilir. Bu müzisyenlerin kendi isimlerini aldıkları çalgılarını seslendirmeleri dışında şarkı söyleme ya da başka müzik aletlerini çalma gibi yetenekleri de bulunmaktadır. Örneğin *arkammi* kadınları bu çalgı dışında *galgalturi* “zil” de seslendirerek bayram törenlerinde boy gösterirler:

KBo X 27 III⁴

16' [MU]^{NUS}.MEŠ ar-kam-mi-ia-li-eš^{GIŠ}ar-kam-mi

17' [g]al-gal-tu-u-ri GUL-aḫ-ḫa-an-ni-eš-kán-zi

16' *arkammüala kadınları arkammi (ve)*

17' *galgalturi çalgularına vururlar*”.

Bu durum, Hüseyindedede⁵ ve İnandık⁶ vazolarında tef ya da zil çalan kadın tasvirlerini aklımıza getirmektedir.⁷ BALAG.DI görevlisi aynı şekilde *galgalturi*

1 F. Pecchioli Daddi, *Mestieri, Professioni e Dignità Nell'Anatolia Ittita*, Roma 1982, s. 297-300, G. Masalçı Şahin, “^{GIŠ}BALAG.DI Çalgısı ve ^{LU}BALAG.DI Görevlisi Üzerine”, *ANTAŞUMSAR “ÇİĞDEM” Ahmet Ünal'a Armağan Studies in Honour of Ahmet Ünal*, Ed. Erkut-Sir Gavaz, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2016, s. 347-354. G. Masalçı Şahin, *Hititlerde Müzik, Müzik Aletleri ve Müzisyenler*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi Ankara 2018, s. 146-149.

2 F. Pecchioli Daddi, *age.*, s. 218-219, 383-384; A.M. Polvani, “Osservazioni sut termine ittita (giš) *arkammi*”, *OA 27 Roma 1988*, s. 211-219.

3 Pecchioli Daddi, *age.*, s. 303.

4 Transkripsiyon ve tercüme için bkz. R. Akdoğan, “Boğazköy' den Yayınlanmamış Bir Hititçe Tablet (Bo 3891) ve *zintuhi*-Kadınları”, *Kubaba Arkeoloji-Sanat Tarihi- Tarih Dergisi*, İzmir 2016, s. 58.

5 T. Yıldırım, “Music in Hüseyindedede/Yörüklü: Some New Musical Scenes on the Second Hittite Relief Vase” *Anadolu Araştırmaları / Jahrbuch für Kleinasiatische Forschung* 16, 2002, s. 591-600. T. Yıldırım, “Hüseyindedede Tepesinde Bulunan Yeni Bir Kült Vazosu”, *V. Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri Kitabı*, Çorum 2005, s. 761-774.

6 T. Özgüç, *İnandık'te. Eski Hitit Çağında Önemli Bir Kült Merkezi / An important cult center in the old Hittite period*, Ankara 1988.

7 Masalçı Şahin, *Doktora Têzi*, s. 146.

çalgısını, *šawatar* “boynuzu” çalar ve çeşitli şarkılar seslendirir⁸.

Müzisyenler arasında bir diğer görevli *halliari* görevlileridir. Dini törenlerde şarkı ve ilahiler seslendiren ve aynı zamanda müzik aletleri çalan bir müzisyendir⁹. Çivi yazılı belgelerde lirleri çalarken çokça tasvir edilmişlerdir. Özellikle büyük lirleri çaldığı söz edilen *halliari* görevlileri İnandık Vazosundaki büyük lirleri çalan iki görevliyi akla getirmektedir¹⁰. Telli çalgılar konusunda eğitilmiş olduğu anlaşılan bu müzisyenler Kraliçe için kutlanan bir bayram töreni metninde saz çalarak şarkı söylemektedirler¹¹: “[^{LÚ}.MEŠ^{ha-li-ia-ni}]-e-eš IŠ-TU ^{GIŠ}ŠÀ.A.TAR SİR^{RU}” “*halliari* adamları saz eşliğinde şarkı söyler”. Lir ile doğrudan eşleştirilen bir başka müzisyen ^{LÚ}*kinirtalla* “kinirtalla adamı”dır. Kelimenin kökü lir anlamına gelen Akadca “*kinnāru*”, İbranice “*kinōr*”, Ugarit dilinde “*knr*”, Hattice “*zinar, zinir*” ile karşılaştırılmış ve isim yapan ek “lir çalan kimse” olarak ifade edilmiştir¹².

Sümerlerden Hititlere, Friglerden Helenistik Çağa ve Roma Dönemine dek varlığını sürdürdüğü görülen bir görevli grubu olan ^{LÚ}GALA ise, “Kült şarkıcısı¹³, ağıt rahibi¹⁴ olarak tanımlanmaktadır. GALA görevlileri sıkça şarkı ya da ilahi söylerken kaydedilmiş ve kimi zaman bunlara *arkammi* ve *galgalturi* çalgıları da eşlik etmiştir. KBo XI 60 ay. 7’-8’ numaralı metinde ise GIŠ DINGIR.INANNA. GAL “büyük lir” çalarken kaydedilmişlerdir. Nerik kentinin bayram töreni fragmanlarına ait (CTH 678) KUB II 15 VI 4 numaralı metinde “^{LÚ}.MEŠ^{GALA} URU^{Ka-ni-iš} SİR^{RU}” “Kanişli GALA görevlileri şarkı söyler” şeklinde bir ifadeden görevlilerin nereli oldukları öğrenilmektedir.

GALA ile eşitlendiği düşünülen, ilahi okuyan rahip, kutsal metinleri okuyan kişi¹⁵

- 8 Tanrı *Hilašši*’nin şarkısı: KBo XV 37 + FHG 9 IV 51; *İyi Gün Tanrısı*’nın şarkısı: KBo XV 37 + FHG 9 V 22-23; tanrı *Ataumine*’nin şarkısı: KBo XV 69 + FHG 15 öy. I 16’; savaş şarkısı: KBo XV 52+ KUB XXXIV 116 V 6’-7’.
- 9 J. Friedrich, *Hethitisches Wörterbuch*, Heidelberg 1952: 47. Puhvel, *Hethitische Etymological Dictionary Vol.3: Words beginning with H*, Berlin-New York. 1991: 30; Ünal, *Hititçe Çok Dilli El Sözlüğü*, Hamburg 2007: 150.
- 10 Masalçı, *Hititlerin Kullandığı Bir Müzik Aleti: ^{GIŠ}DINGIR.INANNA*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara. 2012: 65.
- 11 KBo XXII 206 öy. 9.
- 12 Ivanov, “An Ancient Name of Lyre”, *Archiv Orientalní* 67, 1999, s. 600).
- 13 Tischler, *Hethitisches Handwörterbuch, Mit dem wortschatz der Nachbarsprachen* Innsbruck 2001, s. 224.
- 14 Ünal, *age* 2016: 126.
- 15 A. Ünal, *Hititçe Sözlük*, 2016, s. 441.

ya da kült şarkıcısı¹⁶ olarak tanımlanan ve vokal olarak törenlerde sesiyle eşlik etmiş LÜ¹⁷şahtarili bir diğer müzisyendir. Görevlinin Hattice karşılığı ise *şahtari'*¹⁷dir.

Dini törenlerde sıkça bir arada bulunan görevli grubu ise LÜ¹⁸ALAM.ZU₉¹⁸, LÜ¹⁹kita¹⁹ ve LÜ²⁰palwatalla²⁰ olmuştur. Bunlar arasında hem müzikal hem tiyatral anlamda görevleri bulunan meslek, LÜ²¹ALAM.ZU₉ olmuştur. Müzik aletleri seslendirmeden, renkli giysiler giymeye çıplak olarak havuza atlamaya kadar birçok müzikal ve tiyatral faaliyeti üstlenmektedir²¹.

Sözü geçen diğer iki görevli ise vokal eylemleri üstlenmektedir ve üç görevli devamlı olarak belgelerde “LÜ²²ALAM.ZU₉ *memai, palwatalla palwai'z'zi, kita halzai,*” “ALAM.ZU söyler, *palwatalla* seslenir (?), *kita* çığırır” şeklinde diğer müzisyenlere eşlik eden bir faaliyet zincirini üstlenirler. Bu duruma bir örnek Ay bayramının kutlanması ile ilgili bir belgede kaydedilmiştir:

KUB X 89 II²²

15' GIŠ^DINANNA.GAL LÜ^{MEŞ}ha-l[i-ia-ri-eš]

16' SİR^{RU} LÜ^{ALAM.ZU₉}m[e-ma-i]

17' LÜ^{pal-wa-tal-la-aš}pal-[wa-(a)iz-z'i]

18' LÜ^{ki-i-ta-aš}hal-za-a-i [iš-qa-ru-hi-ü]

19' an-da e-iḫ-zi Ú-U[L SİR^{RU}]

15' Büyük liri *haliari* adamları

16' Çalar. ALAM.ZU adamı söyler.

17' *palwatalla* *paiwai-* yapar.

18' *kita* adamı çığırır. *işqaru* kabını

19' sunar. Şarkı söylenmez.

16 J. Tischler, *Hethitisches Handwörterbuch*, 2001, s. 138.

17 O. Soysal, *Hattischer Wortschatz in Hethitischer Textüberlieferung*, Leiden-Boston 2004, s. 696.

18 F. Pecchioli Daddi, *Mestieri*, 1982, s. 275-289.

19 F. Pecchioli Daddi, *age.*, s. 239-243.

20 F. Pecchioli Daddi, *age.*, s. 246-252.

21 de Martino Stefano, “II LU ALAN.ZU come “mimo” e come “attore” nei testi ittiti”, *SMEA* 24, Roma 1984, s. 131-148. S. Erkut, “Hititçe Çiviyazılı Belgelerde Geçen LÜ²²ALAN.ZU₉ ve Onun Hitit Görsel Malzemeler Üzerindeki Yeri”, *Cahit Günbattı'ya Armağan (Studies in Honour of Cahit Günbattı)*, Ed. Albayrak İ., Erol H., Çayır M., Ankara 2005, s. 83-87.

22 Transkripsiyon ve tercüme için bkz. J. Klinger, *Untersuchungen zur Rekonstruktion des hattischen Kultschicht (StBoT 37)*, Wiesbaden 1996, s. 507-508.

halliari adamlarının büyük lirle icra ettiği müziğe ALAM.ZU₉, *palwatalla* ve *kita* görevlileri eşlik ederken şarkı söylenmeyeceğini belirten kayıt da dikkat çekmektedir. Kimi zaman belgelerde müzisyenlerin şarkı söylemeyecekleri ya da müzik aletlerini susturacaklarına dair bu tür kayıtlar bulunmaktadır.

Şarkıcılar Hitit müziği icrasında önemli yeri olan müzisyenlerdir. Bunlardan LÚNAR “şarkıcı, müzisyen” pek çok şarkı ve müzik aleti seslendirmektedir. Bu görevlinin yukarıda sözü geçen *kinirtalla* görevlisi ile eş tutulmuş olabileceği bazı araştırmacılarca ortaya konulmuştur²³. Çivi yazılı belgelerde Hatti, Hurri, Luvi ve Babil dillerinde şarkılar seslendirdikleri kaydedilmiştir²⁴. Ayrıca GIŠ DİNANNA “lir”, GIŠ DİNANNA.GAL “büyük lir”, GIŠ DİNANNA.GAL KÙ.BABBAR “gümüş kaplı büyük lir”, GIŠ DİNANNA.TUR “küçük lir”, GIŠ TIBULA “saz”, *galgalturi* “zil”, GIŠ BALAG.DI “tef² davul” seslendirmişlerdir²⁵.

Şarkıcıyı ifade etmek için kullanılan bir diğer Sümerce sözcük şarkı söylemek ya da bir müzik aleti çalmak anlamına gelen SİR²⁶ sözcüğünden türemiş olan LÚ/MUNUS SİR, “erkek/kadın şarkıcı”dır. Hititçesi ise yine şarkı söylemek sözünden türetilen *işhamatalla-* “şarkıcı” kelimesidir²⁷. Şarkıcılığın Hititlerde gelişmiş olduğuna bir örnek de koro ve solo kavramlarından haberdar olmalarıdır. Törenlerde bir solistin şarkı sözlerini ya da dua sözlerini söylemesinin ardından hep bir ağızdan tekrarlanmaktadır²⁸. Buna bir örnek İstanuwa'nın şarkısı ile ilgili bir çiviyazılı belgeden verilebilir:

KUB XXV 38 öy.²⁹

x+1 [nam-ma 2 LÚ^{MES} GAL-ŠU-NU ki-iš-ša-a]n SİR^{RU}

2' [pa-a]n-ku-ša-aš-ma-aš [kat-ta-an]

3' [ki-iš-ša-an SİR^{RU}]x-ra-ia-an-na-am-m[u

x+1 [Sonra adamların başlarından ikisi şöyl]e şarkı söyler

23 M. Schuol, *Hethitische kultmusik*, 2004 : s. 163; Ünal, *Hititçe Sözlük*, 2016: s. 280, Puhvel, *HED* K: s. 182

24 F. Pecchioli Daddi, *Mestieri*, 1982: 339-343.

25 F. Pecchioli Daddi, *age.*, s. 337; Masalcı Şahin, *Doktora Tezi*, 2018: 186.

26 Ünal, *age.*, 436.

27 Ünal, *age.*, s. 436.

28 S. De Martino, “Song and Singing in the Hittite Literary Evidence”, *Studien zur Musikarchäologie* III, Rahden 2002; s. 625.

29 Bkz. F. Starke, *Die keilschrift- luwischen Texte im Umschrift (StBoT 30)*, Wiesbaden. 1985, s. 334.

2' [... *pa*]nku hep birlikte

3' [şöyle şarkı söyler ...]...

Kadın şarkıcılar, Hitit müzisyenleri arasında önemli yere sahiptir. Bazı durumlarda erkekler “kadın gibi” şarkı söylemişlerdir. Kadın şarkıcılara ait listelerde sayısı yirmi beşi bulan koroların olduğu bilgisi elde edilmektedir.³⁰ Tapınak ve saraylarda çalışanlar dışında bu belgelerden zengin kimselerin himayelerinde çalışan pek çok kadın şarkıcı olduğu aktarılmaktadır³¹. Hangi şehirlerden oldukları belirtilen bir başka grup “genç kız” anlamına geldiği düşünülen ^{MUNUS}KI.SIKIL³² ve ^{MUNUS}zintuhtı³³ görevlilerdir. Törenlerde şarkı söyleyen ya da müzik aleti seslendiren diğer iki kadın meslek gurubu ise *hazkara* ve *katra* kadınlarıdır³⁴.

Müzisyenlerle ilgili bir başka ayrıntı törenlerde yerel sanatçıların da çağınarak törenlerde gerek şarkılarıyla gerekse çalgılarıyla yer almalarıdır. Yerel sanatçılardan kasıt, çeşitli şehirlerin isimleriyle anılan şarkıcı ve müzisyen topluluklarıdır. Bu şehirlerden bazıları, *Kaniş*, *Anunuwa*, *Tişsaruliya*, *Tuhumiya*, *Istanuwa* ve *Lallupiya* gibi kentlerdir. Buradan anlıyoruz ki devlet, yalnızca saraydaki müzisyenlerini çalıştırmamış halkın içinden kimseleri de törenlerin bir parçası yapmıştır. Kimi zaman Hattuşa'daki törenler için kendi kentlerinden başkente gelen bu kişiler başkentteki törenlerde görev almaktaydılar. *nuntariaşhaş* bayramında bu duruma uygun bir kayıt bulunmaktadır:

KUB LVI 58 VI³⁵

5 LUGAL MUNUS. LUGAL *zé-e-ni*

6 A-NA EZEN₄ nu-un-tar-ri-ia-aş-*ha-aş*

7 ^{URU}*Ha-at-tu-si ú-wa-an-zi*

30 HT 2, KBo II 31, KBo X 10.

31 Bkz. F. Pecchioli Daddi, , *age.*, 426-431; I. Rutherford, “Women Singers and the Religious Organisation of Hatti. On the Interpretation of CTH 235.1 & 2 and Other Texts, *Offizielle religion, lokale Kulte und individuelle Religiosität, Münster*, 2004: 377-294; A. Ünal, *Hititlerde ve Eski Anadolu Toplumlarında Din, Devlet, Halk ve Eğlence*, Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara 2016, s. 173-175.

32 Pecchioli Daddi, *age.*, s. 418-419; Jian, “Hittite Women Singers: ^{MUNUS}zintuhtı ^{MUNUS}KI.SIKIL”, *Journal of Ancient Civilizations* 9, 1994, s. 82-94.

33 Pecchioli Daddi, *age* s. 401-407, Akdoğan, agm.

34 L.Murat, “Kült görevlisi şarkıcı kadınlar: ^{MUNUS(MEŞ)}katra-, ^{MUNUS(MEŞ)}hazgara-”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 32, Sayı 54, Ankara 2013, s. 115-134.

35 Transkripsiyon ve tercüme için bkz. M. Nakamura, *Das hethitische nuntariaşha-Fest*, Leiden 2002: 281-282; A. Mouton, “The Festivals of Lallupiya-Istanuwa”, *StBoT* 60, 2010: 120.

- 8 *nu-kán ki-i* SISKUR
 9 LÚ^{MEŠ} URU *Iš-ta-nu-wa*
 10 É^{ha}-li-en-tu-u-wa-aš
 11 *an-da-an ki-iš-ša-an*
 12 *i-ia-an- zi*

- 5 Kral (ve) kraliçe
 6 *nuntariášha* bayramı için
 7 *Hattuša*'ya geldiklerinde
 8 bu ayini
 9 *Istanuwa* kenti adamları
 10 şöyle
 11 yaparlar.

Istanuwa kenti adamları bayram törenlerinde sıkça müzikal aktivitelerde yer almaktadır. Bu belgeden de tören için *Hattuša*'ya müzisyenler getirildiğini anlamaktayız.

Tüm bu müzisyenlerin dışında başka görevleri olmasına rağmen nadiren bir müzik aleti ile bir arada anılan ya da müzikal birtakım eylemler gerçekleştiren görevliler bulunmaktadır. Bunlar; LÚSANGA URU *Istanuwa* “*Istanuwa* kentinin rahibi”³⁶, LÚ DU “Fırtına Tanrısının adamı”³⁷, LÚAZU “kâhin, sihirbaz”³⁸, LÚA. ZU “hekim”³⁹, LÚSAGLA “saki”⁴⁰, LÚašušatalla “ašušatalla adamı”⁴¹, LÚhapi “hapi adamı”⁴², LÚhešta “hešta adamı”⁴³, LÚUR.GI₇ “köpek adamı”⁴⁴, LÚMEŠ GIS TUKUL “işçiler, zanaatkarlar”⁴⁵ gibi mesleklerdir.

36 KUB XXV 39 I 23'-27'.

37 Bo 2710+ IBoT III 27 4; KBo II 4 I 24-26.

38 KUB XII 11 IV 19-20.

39 KUB LIII 15 + XLI 15 I 13'-21'.

40 KUB XXV 37 öy. II 13'-14'.

41 KBo XXX 167 ay. III 7'.

42 KBo XX 32 II 14'-15'; KBo XVII 18 öy.II 4, KBo XXV 46 (Dubl. KBo XXV 145) 9.

43 IBoT III 1 1-2.

44 KBo IV 13 V 40.

45 KBo XXXVII 68 6-7.

Hititçe belgelere göre müzisyen olarak yetiştirilmiş, kendini geliştirmiş onlarca görevli bulunmaktadır. Bu kimselerin müzikal eğitimi konusunda bilgilerimiz net değildir; ancak, saray ve tapınaklarda usta-çırak ilişkisi ile yetiştirilmiş olmaları muhtemeldir. Müzisyenler arasında ^{MUNUS}KI.SIKIL “genç kız”, ^{DUMUMUNUS/DUMU}NITA *palwatalla* “kız/ erkek çocuk *palwatalla*” gibi kız ve erkek çocukların olduğuna dair kayıtlardan daha çocuk yaşta müzikal eylemlerde bulunmaları belli bir eğitim görüyor olabileceklerine bir kanıttır.

Müzisyenler bir arada hareket etmekte, küçük müzik grupları halinde ilkel bir çokselli müziğe öncülük etmektedirler. Müzik aletleri çalınırken bir yandan şarkılar söylenmekte, kimin ne zaman susacağı, kimin kimden sonra çalgısını seslendireceği tek tek belirtilmektedir. Yazılı olarak kaydedilmiş bu yönergeleri akılda tutarak müziği icra etmek de yine belli bir ustalık gerekmektedir. Müzisyenlerin bazılarının meslek isminin önüne gelen GAL “büyük” ya da TUR “küçük” gibi sıfatlar da bir çeşit hiyerarşiyi ortaya koymaktadır. Bir ritüel metninde geçen “10 NAR. TUR *ŠA É^{ITM}*” “Evin on küçük (genç) müzisyeni”⁴⁶ ifadesi ya da bir başka belgede kaydedilmiş “GAL ^{LÚ.MEŠ}NAR”, “şarkıcıların büyüğü”⁴⁷ sözü bu duruma örnektir.

Gerek tanrıları gerekse insanları memnun etmek için vazgeçilmez mesleklerden biri olan müzisyenlik Hatti ülkesinde önemli bir yerdedir. Kral I.Arnwanda ve kraliçe Aşmunikal’in Kaşka saldırıları üzerine Arinna’nın Güneş Tanrıçasına duasında, Kaşkahıların aşçıları, fırıncıları, bahçıvanlar, çiftçiler, rahipler, tanrı anaları, merhemli rahipler ile birlikte ^{LÚ.MEŠ}NAR “müzisyenler” ve ^{LÚ.MEŠ}işhamatalli “şarkıcılar”ı da beraberlerinde götürdükleri kaydedilmiştir⁴⁸.

Pek çok farklı kültürden tanrının bayramı aksatılmadan kutlanmaya çalışılmış, kutlamalarda Hatti, Luvi, Pala, Hurri, Babil dillerinde ilahiler ve şarkılar seslendirilmiştir. Bu durumun gerçekleşmesinde müzisyenlere büyük pay düşmüştür. Hitit Devleti himayesindeki müzisyenleriyle bayramlar ve diğer ritüellerde müziği birleştirici bir güç olarak başarıyla kullanmıştır.

46 Fırtına Ritüeli (CTH 631) KBo XIII 127 öy. I 14.

47 Kral listesi (CTH 661) KUB XI 8+9 IV 20'-21'.

48 E. Rieken et al. hethiter.net/: CTH 375.1 (INTR 2016-01-18)

Kaynaklar

Akdoğan, Rukiye “Boğazköy’ den Yayınlanmamış Bir Hititçe Tablet (Bo 3891) ve *zintuhi*-Kadınları”, *Kubaba Arkeoloji-Sanat Tarihi- Tarih Dergisi*, İzmir 2016, s. 53-63.

Erkut, Sedat, “Hititçe Çiviyazılı Belgelerde Geçen ^{LU}ALAN.ZU₉ ve Onun Hitit Görsel Malzemeler Üzerindeki Yeri”, *Cahit Günbattı’ya Armağan (Studies in Honour of Cahit Günbattı)*, Ed. Albayrak İ., Erol H., Çayır M., Ankara 2005, s. 83-87.

Jian, Liu, “Hittite Women Singers: ^{MUNUS}*zintuhi* ^{MUNUS}SKI.SIKIL”, *Journal of Ancient Civilizations* 9, Jilin 1994, s. 82-94.

HT Hittite Texts in Cuneiform Character from Tablets in the British Museum, London 1920.

IBoT İstanbul Arkeoloji Müzelerinde bulunan Boğazköy Tabletleri (III), İstanbul 1954.

Ivanov, Vjačeslav, “An Ancient Name of Lyre”, *Archiv Orientální* 67, 1999, s. 585-600.

KBo, *Keilschrifttexte aus Boghazköi*, Leipzig / Berlin 1916 vd.

Klinger, Jörg, *Untersuchungen zur Rekonstruktion des hattischen Kultschicht (StBoT 37)*, Wiesbaden 1996.

KUB, *Keilschrifturkunden aus Boghazköi*, Berlin, 1921 vd.

Laroche, E., *Fragments hittites de Genève (FHG)*.

de Martino Stefano, “II LU ALAN.ZU come “mimo” e come “attore” nei testi ittiti”, *SMEA* 24, Roma 1984, s. 131-148.

de Martino, Stefano, “Song and Singing in the Hittite Literary Evidence”, Hickmann, E., A.D. Kilmer ve R. Eichmann (Eds.) *Studien zur Musikarchäologie III*, Rahden 2002, s. 623-629.

Masalcı, Gülgüney, “*Hititlerin Kullandığı Bir Müzik Aleti: ^{GIŠ}DINGIR.INANNA*”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2012.

Masalcı Şahin, Gülgüney “^{GIŠ}BALAG.DI Çalgısı ve ^{LU}BALAG.DI Görevlisi Üzerine”, *ANTAŞUMSAR “ÇİĞDEM” Ahmet Ünal’a Armağan Studies in Honour of Ahmet Ünal*, Ed. Erkut-Sir Gavaz, İstanbul 2016, s. 347-354.

Masalçı Şahin, Gülgüney, *Hititlerde Müzik, Müzik Aletleri ve Müzisyenler*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2018.

Mouton Alice, “The Festivals of Lallupiya-Iṣtanuwa”, *Liturgie oder Literatur? Die Kultrituale der Hethiter im Transkulturellen Vergleich*, *StBoT 60*, (ed. Müller, Gerfrid G. W.) Wiesbaden 2010.

Murat, Leyla, “Kült görevlisi şarkıcı kadınlar: ^{MUNUS(MEŠ)}katra-, ^{MUNUS(MEŠ)}hazgara-”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 32, Sayı 54, Ankara 2013, s. 115-134.

Nakamura, Mitsuo, *Das hethitische nuntariašša-Fest*, Leiden 2002.

Özgüç, Tahsin, *İnandıktepe. Eski Hitit Çağında Önemli Bir Kült Merkezi / An important cult center in the old Hittite period*, Ankara 1988.

Pecchioli Daddi, Franca, *Mestieri, Professioni e Dignità Nell’Anatolia Ittita*, Roma 1982.

Polvani, Anna Maria “Osservazioni sut termine ittita (giš)arkammī”, *Oriens Antiquus* 27: 1988, s. 211-219.

Puhvel, Jaan, *Hittite Etymological Dictionary, Vol. 3, Words beginning with H*, Berlin-New York- Amsterdam 1991.

Puhvel, Jaan, *Hethitische Etymological Dictionary Vol.4: Words beginning with K*, Berlin-New York 1997.

Rieken, Elisabeth, CTH 375.1 - Gebet Arnuwandas I. und Ašmunikkals an die Sonnengöttin von Arinna, hethiter.net/: CTH 375.1 (INTR 2016-01-18).

Rutherford, Ian, “Women Singers and the Religious Organisation of Hatti. On the Interpretation of CTH 235.1 & 2 and Other Texts”, *Offizielle Religion, lokale Kulte und individuelle Religiosität*, 2004, s. 377-394.

Rutherford, Ian, “The Song of Zintuhis. Choral and ritual in Anatolia and Greece”, *Anatolian Interfaces. Hittites, Greeks and Their Neighbours*, (Ed. B.J. Collins, M.R. Bachvarova, I.C. Rutherford), Atlanta 2007, s. 73-84.

Schulz Monika, *Hethitische Kultmusik, Eine Untersuchung der instrumental-und vokalmusik anhand hethitischer Ritualtexte und von archäologischen Zeugnissen (Orient Archäologie 14)*, Rahden 2004.

Soysal, Oğuz, *Hattischer Wortschatz in Hethitischer Textüberlieferung*, Leiden-Boston 2004.

Starke, Frank, *Die keilschrift- luwischen Texte im Umschrift (StBoT 30)*, Wiesbaden. 1985.

Tischler, Johann, *Hethitisches Handwörterbuch, Mit dem wortschatz der Nachbarsprachen* Innsbruck 2001.

Ünal, Ahmet, *Hititçe Çok Dilli El Sözlüğü*, Hamburg 2007,

Ünal, Ahmet, *Hititçe-Türkçe, Türkçe-Hititçe Sözlük*, Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara 2016.

Ünal, Ahmet, *Hititlerde ve Eski Anadolu Toplumlarında Din, Devlet, Halk ve Eğlence*, Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara 2016.

Yıldırım, Tayfun, “Music in Hüseyindedede/Yörüklü: Some New Musical Scenes on the Second Hittite Relief Vase” *Anadolu Araştırmaları / Jahrbuch für Kleinasiatische Forschung* 16, 2002, s. 591-600.

Yıldırım, Tayfun, “Hüseyindedede Tepesinde Bulunan Yeni Bir Kült Vazosu”, *V Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri Kitabı*, Ankara 2005, s. 761-774.

